

РЕЦЕНЗИЯ

**от проф. д-р Евгения Коцева-Владиминова,
рецензент на дисертационния труд на Петя Райчева Оджакова
на тема „Деца, жертва на престъпления –
способи за защита в наказателното производство
(процесуални и криминалистични аспекти)“
за придобиване на образователната и научна степен „доктор“
в професионално направление 3.6. Право (Криминалистика)**

Петя Оджакова е докторант на самостоятелна подготовка в Юридически факултет на Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“, гр. Варна. Работи като съдия в Административен съд – гр. Смолян. Участвала е активно със свои доклади в летните научни сесии, организирани от ЮФ на ВСУ. Има практика при разглеждане на наказателни дела, в които жертва на престъпления са деца.

Дисертационният труд „Деца, жертва на престъпления – способности за защита в наказателното производство (процесуални и криминалистични аспекти) е резултат от проведено от докторанта изследване с високи научни качества. Това, както и направените научни изводи и предложения *de lege ferenda* го превръщат в научно съчинение, което съдържа научно приложими резултати и се явява принос в правната наука.

Представената дисертация е в обем от 246 страници, състои се от увод, три глави, заключение, библиография и приложения. Използвана е значителна по обем литература – 197 източника (нормативни актове, книги, монографии и др.), приложени са 17 диаграми, отразени са резултати от проведено научно изследване за целите на дисертационния труд в няколко съдилища в страната, извършен е обстоен анализ на приключили съдебни дела.

Темата относно децата и извършените срещу тях престъпления е особено актуална, значима, по този въпрос в българската правна литература и по-конкретно в криминалистиката липсва такова цялостно изследване на проблематиката. В тази връзка и проблемите, които се поставят са многобройни и значими, поради което и научното изследване, представено от докторанта е ценно както за теорията, така и за практиката. Особената му полезност се изразява в обстоятелството, че отговаря на назрели необходимости на практика в приложно естество, а в същото време е ориентиран и към бъдещето, като са дадени редица конкретни

конструктивни предложения, главно за усъвършенстване на законодателството, както и направените препоръки за по-ефективна защита на децата-жертви в наказателното производство.

Дисертационният труд следва класическата структура, свързана с темата, отделните въпроси са разгледани в тяхната логическа последователност: детето-обект на наказателноправна защита, провеждане на някои процесуални действия с деца-жертви и правото на детето-жертва на участие в някои правни процедури.

Езикът и стилът са изискани, точни, прецизни и добре разбираеми.

При оценката на рецензията труд могат да се открият няколко направления, които са определящи за неговата теоретична и практическа значимост.

В увода е обоснована актуалността на темата, обекта и предмета, целите и задачите, методологията на изследването. Във връзка с методологията на изследването са проучени редица въпроси, свързани с жертвите на престъпленията в наказателния процес. Изтъкната е ролята на емпиричното изследване и проучване на съдебни дела с участници деца-жертви на престъпления. Обърнато е внимание на криминалистичните аспекти при разследването и в действията на съда при разглеждането на дела с участието на деца-жертви.

В глава първа „Детето като обект на наказателно-правна защита“ е направен общ преглед на проблема. Разглеждат се редица препоръки на Венецианската комисия към държавите от Съвета на Европа предвид създаването на конституционни гаранции с оглед признаване и зачитане правата на детето и в тази връзка изоставането на националните норми от международните стандарти за детско правосъдие.

Докорантът основателно изтъква нуждата от нов познавателен подход на проблема, свързан със защитата на децата-жертви, като същевременно се изтъква необходимостта от промяна на вътрешното право в частта му, отнасяща се до правата на децата-жертви на престъпления.

Изяснява се понятието за жертва, както за детето, извършило деянието, така и за детето, пострадало от него, като се акцентира върху защитата на пострадалия пред разследващия орган, прокурора и съда. Анализирани са редица актове, отнасящи се до детското правосъдие, принципите на Конвенцията за правата на детето.

Прави се разграничение на жертвите на няколко групи с оглед практиката на разследването на тези престъпления предвид представения труд, свързан с криминалистическите аспекти за защита правата на децата в наказателния процес.

Докторантът в своето изследване в тази глава обръща основателно внимание и на видовете жертви – тези, които страдат от физическо, емоционално увреждане и/или загуба на собствени вещи, които са свидетели или са свързани с първичната жертва. Предвид тази диференциация (по наше мнение съвсем основателно) приема обаче още няколко типа жертви (високорискови, предвид възрастта – малолетни и непълнолетни, с оглед степента им на травмираност, т.е. по критерия вид на престъплението и пр).

Изяснена е обстойно една от най-съществените – Директивата за правата на децата-жертви от престъпления (Директива 2012 /29/ ЕС) за установяването на минимални стандарти за правата, за спазване правата на децата в наказателното производство, Директива, особено значима за България, но според автора (основателно) държавните органи не съблюдават в пълна степен правата на жертвите в наказателния процес.

Безспорно опитът като съдия помага на Петя Оджакова да установи проблемите, свързани със законодателството и в тази връзка да направи редица предложения за промяна в нормативната уредба на наказателния процес в България, в практиката, и за създаване на норми и правила, гарантиращи равностойно участие на детето в процеса.

В тази глава са посочени и нормите от Наказателния кодекс и други нормативни актове, отнасящи се до закрилата на децата с оглед прилагането на международните стандарти за детско правосъдие. Направен е анализ и на други нормативни актове относно защитата на жертвата на престъплението, предвиждайки допълнителни правила за защита (Закон за закрила на детето, Закон за европейска заповед за защита, Закон за защита от домашно насилие и др.).

Прави впечатление, че в тази глава дисертантът е изследвал всички нормативни актове, съдържащи разпоредби, свързани със защитата на децата-жертви на престъпления, като се изтъква нуждата от специална закрила на децата.

Глава втора „Извършване на процесуални действия с деца-жертви. Разпит. Освидетелстване. Назначаване на експертиза“ обхваща извършването на всички действия по разследването на тези престъпления.

Тя има и най-голяма практическа значимост. В нея са разгледани въпроси, отнасящи се до разпита на деца-жертви, етапите на разпита, задължението за изготвяне на индивидуална оценка като израз на по-висок стандарт на защита, освидетелстването и експертизата.

Най-напред е разгледан разпитът на непълнолетните свидетели, анализирани са националните норми, отнасящи се до този вид. В този смисъл се разглежда нормата на чл. 140, НПК, в която се предвижда при провеждане на разпит на непълнолетен свидетел да се осигури присъствието на психолог, педагог или родител, като се предоставя това право на органа да прецени дали това е необходимо.

На особена критика е подложен изразът в чл. 140, ал. 2 НПК в смисъл „ако намери това за необходимо“. Авторът основателно (според нас) допуска, че посочената разпоредба в НПК не гарантира интереса на непълнолетния, по-скоро задължението да осигури ефективната защита на неговите права е в ръцете на органа, който провежда разпита. В този смисъл е и посочената разпоредба на чл. 140, ал. 5 НПК относно правата на децата при разпита им в наказателния процес.

Безспорно установено от дисертанта е, че процесуалните правила за разпита на малолетен и непълнолетен свидетел в голяма степен не отговарят на техните интереси. В тази връзка са и предложенията *de lege ferenda* относно защитата правата на децата-жертви на престъпленията.

При разработването на въпросите, свързани с подготовката, извършването и фиксирането на резултати, особено при подготовката, освен общите въпроси, които се отнасят към нея, напълно валидни са и тактическите изисквания, които в известна степен не са засегнати в изследваната тема.

Тактическите способности при разпита трябва да бъдат преди всичко конкретно съобразени със степента на психофизиологичното развитие на детето-жертва на престъплението.

Докторантът във връзка с изготвянето на индивидуалната оценка на пострадалото дете, предвид която се организира и провежда разпитът, също има предложения, както и документираното чрез видеозапис и звукозапис. По този повод съвсем удачно се предлага аудиовизуалният запис от разпита на детето да бъде регламентиран като годно доказателствено средство, наред с изготвения протокол за разпит.

Основателно е и предложението за задължително внедряване на индивидуалната оценка по чл. 22 от Директива 2012/26/ЕС НПК в

наказателния процес, като се има предвид, че тази оценка има за цел установяване необходимостта от специфични нужди от защита и степента, до която лицето ще се ползва от специалните мерки в хода на наказателното производство.

В тази глава е разгледано и освидетелстването на дете-жертва на престъпление, като е направен обстоен анализ на практиката на Европейския съд по правата на човека в тази посока.

При изясняване на същността на освидетелстването заслужават внимание два въпроса. Първият е от процесуален характер, който е изяснен много добре, а вторият въпрос е от тактически характер. В тази връзка би могло да се даде повече информация, още повече, че както е известно предвид опасността от повреждане и унищожаване на следите – веществени доказателства и специфичния характер на местонахождението им – тялото на човека, освидетелстването е поначало неотложно следствено действие.

Направените препоръки относно провеждането на процесуалното действие по начин, който да обезпечи спазването правата на децата, които са свързани с участниците и условията, при които се провежда действието, са много удачни за това действие.

Разгледана е също експертизата за установяване специфичните нужди от защита по чл. 144, ал. 3 НПК.

Разгледани са обстойно психологическата и психиатричната експертизи.

Предлага се *de lege ferenda* в текста на чл. 144, ал. 3 НПК да отпадне думата „може“, когато става дума за малолетни и непълнолетни.

Освен посочените експертизи би могло да се предвиди например, дали са налице телесни увреждания, което изисква назначаването на съдебно-медицинска експертиза, тъй като ако има причинено насилие, същото може да бъде освен психологическо и физическо. Назначаването на съдебно-медицинска експертиза е свързано с установяване на вида и характера на евентуално причинената телесна повреда предвид и задължителния характер на този вид експертизи (чл. 144, ал. 3 НПК).

В глава трета „Право на детето-жертва на участие в правни процедури. Влиянието на международното и европейското право върху него, проявяването на това право в насока – право да участва от началото до края на делото; право да получи информация на достъпен за него език;

право да участва с повереник; право да обжалва актовете на съда, които го засягат; право да бъде информирано за хода на наказателната процедура“.

Разгледана е ролята на повереника относно правото на детето да бъде информирано и да участва в делото, разясняването на правата от страна на особения представител (неуведомяването на правата е съществено процесуално нарушение), което се приема като съществено предвид обстоятелството, че уведомяването и разясняването на правата е свързано с нарушаване на основен принцип – правото на защита (чл. 15, ал. 3, ал. 4 НПК).

Направено е предложение de lege ferenda особеният представител да участва като повереник в процеса и да може да обжалва присъдата, както и особеният представител, който е адвокат, да има възможност да участва в процесуалните действия в защита на детето.

Въз основа на направения анализ от емпирично изследване е направено предложение да се даде право на особения представител да подава жалби и да участва до края на делото с оглед защитата правата на детето, което е свидетел в процеса. Анализирани са също, че в случаите, когато детето-жертва не е конституирано като страна, няма право на достъп до делото, няма право на информация за хода на наказателната процедура, особеният му представител не може да упражни правото му на участие, които са недопустими процесуални нарушения.

Анализирани са хартата на основните права на Европейския съюз и влиянието на европейското право върху правата на децата, решения в тази насока на Съда на Европейския съюз, практики на Международния наказателен съд в Хага във връзка с разпита на деца в случай на сексуално насилие и пр.

Направен е изводът в края на дисертацията, че държавните органи имат задължението да гарантират най-добрия интерес на детето от началния момент на идентифицирането му като жертва на престъпление до края на наказателния процес.

Научни и научно-приложими приноси

1/ Разработката на тази тема е безспорен принос, защото за първи път е направено толкова голямо по обем комплексно изследване на способите за защита на децата-жертви на престъпления от наказателнопроцесуален и криминалистичен аспект.

2/ Направен е анализ на българското законодателство относно защитата на децата-жертви в наказателното производство.

Анализирани са редица международни актове (Конвенцията за правата на детето и нейните принципи, Хартата за основните права на ЕС и директива 2012/29/ЕС, практиката на Международния наказателен съд в Хага, на Съда на ЕС и Европейския съд по правата на човека, на наказателни дела, разглеждани в български съдилища. Извършен е анализ въз основа на направена анкета с магистрати на отговорите за дела, в които са участвали деца-жертви на престъпления.

Въз основа на резултата от анализа на представения труд са направени предложения *de lege ferenda*, напълно основателни и добре формулирани, всички насочени към по-добрата защита на детето в наказателното производство.

Наред с посочените приноси обаче би могло да се направи и една основна критична бележка, отнасяща се до разработения труд като цяло – акцентира се главно върху процесуалните аспекти за разлика от криминалистичните, не са достатъчно предвидени тактическите способности, особено в раздела, където се разглеждат разпита, освидетелстването и пр.

Авторът подкрепя тезите с 5 публикации по темата:

1. Интегриран подход към детето-жертва на престъпление (Сп. *De jure*, 2020, № 1, с. 31-35).
2. Разпит на дете в наказателното производство (Сп. *Общество и право*, 2021, № 1, с. 48-60).
3. Дете-жертва на престъпление, право на участие в правни процедури. Национално и наднационално право. Доверено лице и особен представител (Родопи, 2020, № 3-4, с. 21-30).
4. Доклад в „Лятна научна сесия във ВСУ „Черноризец Храбър“ – 2019.
5. Доклад в електронен журнал на ВСУ „Черноризец Храбър“ „Лятна научна сесия на ЮФ“, 2022, бр. 18.

Представеният дисертационен труд от докторанта Петя Оджакова е посветен на една много актуална, значима тема за правната материя. Въпросите са разгледани в тяхната логическа последователност; проблемите, разгледани в труда са анализирани много обективно, с високо професионално умение и вещина. Изследванията на докторанта са изключително полезни за теорията и практиката при разследването на деца-жертви на престъпления.

В заключение и въз основа на изложеното считам, че настоящето изследване представлява новост и има свой самостоятелен принос за развитието не само на съвременната криминалистична наука, но и за практикуващите юристи, както и всички други, които проявяват интерес в областта на националното правораздаване.

Представеният труд има всички необходими качества за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.6. Право (Криминалистика) към катедра „Правни науки“ на ЮФ на Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“ – Варна.

06.02.2023 г.

Рецензент:
(проф. д-р Евгения Коцева-Владиминова)